

TURİZM SEKTÖRÜNÜN DIŞ TİCARET VE ÖDEMELER DENGESİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Effects Of The Tourism Sector on Foreign Trade and Balance of Payments

Prof. Dr. Nurettin Ayaz

Karabük Üniversitesi, Safranbolu Turizm Fakültesi

E-posta: nurettinayaz@karabuk.edu.tr

Orcid ID: 0000-0003-2117-2015

Ender TÜMER

Karabük Üniversitesi, Safranbolu Turizm Fakültesi

E-posta: endertumer97@gmail.com

Orcid ID: 0009-0005-4080-290X

Öz

Turizm, olumlu ve olumsuz etkileri olan bir sektördür. Turizm sektöründe ortaya çıkan bu etkilerin değişik zamanlarda ölçülmesi, turizmin sürdürülebilirliği açısından önemli bir gerekliliktir. Bu çalışmada turizm gelirlerinin dış ticaret ve ödemeler dengesi üzerine etkileri Türkiye turizmi açısından ele alınmış ve Türkiye turizminin 2000-2022 dönemine ilişkin dış ticaret ve ödemeler dengesi verileri analiz edilmiştir. Uluslararası turizm hareketlerinin ödemeler dengesine %38,44 ve dış ticaret hacmine %8,26 oranında pozitif katkı oluşturduğu belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Dış ticaret, Ödemeler Dengesi, Turizm, Türkiye.

Abstract

Tourism is a sector with positive and negative impacts. Measuring these impacts at different times is an important requirement for the sustainability of tourism. In this study, the effects of tourism revenues on foreign trade and balance of payments are discussed in terms of Turkish tourism and foreign trade and balance of payments data for the period 2000-2022 are analysed. It is determined that international tourism movements have a positive contribution of 38.44% to the balance of payments and 8.26% to foreign trade volume.

Key words: Foreign trade, Balance of Payments, Tourism, Turkey.

Giriş

Gelişmiş ekonomilerin az gelişmiş ekonomilere gittikçe üstünlük sağladığı bir dünyada turizm, ön plana çıkmaya devam etmektedir. Demografik işsizliği azaltma ve doğal kaynakları sürdürülebilir kullanma yönüyle uluslararası turizmin ödemeler dengesi ve GSYİH (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla) üzerindeki etkisi oldukça ilgi çekicidir (Vujovic vd., 2013).

Uluslararası ticaret teorisinde turizmden hiçbir zaman açıkça bahsedilmesine rağmen turistlerin başka bir ülkeye giderek orada farklı mal ve hizmetleri tüketmesi, ödemeler dengesinde turizm için önemli bir fark oluşturmaktadır. Toplam mal ve hizmet alışverişinde turizmin ortalama payının kabaca %10'a yakın olduğu ve İspanya veya Avusturya gibi bazı turizm ülkelerinde bunun çok daha fazla olduğu tahmin edilmektedir (Socher, 1986). Uluslararası turizmin görünmeyen bir ihracat girdisi olarak ödemeler dengesini doğrudan etkide bulunduğu ve bu etkinin ödemeler dengesi hesabında uluslararası hizmetler girişi altında ortaya çıktığı öngörülmektedir. Ayrıca turizmin ödemeler dengesi üzerindeki olumlu etkisini tartışabilmek için bir ülkenin döviz gelirlerinin miktarının döviz harcamalarının miktarını aşmasının gerekliliğine dikkat çekilmektedir (Çelik vd., 2013).

Bu çalışmada turizm gelirlerinin dış ticaret ve ödemeler dengesi üzerine etkileri konu edinilmekte ve Türkiye'nin 2000-2022 dönemine ilişkin dış ticaret ve ödemeler dengesi verileri analiz edilmekte ve Türkiye'de turizmin ekonomik etkisine yönelik bir anlayış geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

Turizm

Turizm, boş zamanın ve tasarrufun nasıl kullanılacağına ilişkin ekonomik bir kararlar başlayan ve yatırım, tüketim, istihdam, dışsatım ve kamu gelirleri gibi ekonomik yönleri bulunan sosyoekonomik bir olaydır (Baldemir ve Kurnaz, 2013). Turizm, gelir oluşturma, döviz girdisi sağlama ve istihdam oluşturma özellikleri ile dünya ekonomileri için önemli bir sektör olarak kabul edilmektedir (Kement vd., 2016). Bununla birlikte turizmin dış ticaret ve ödemeler dengesi üzerinde önemli etkileri bulunan görünmeyen bir dış satım kalemi olarak da ülke içinde perakende fiyatlarla yapılan mal ve hizmet dışsatımı olarak etkisine dikkat çekilmekte ve turizm gelirlerinde ortaya çıkacak %1'lik bir artışın reel milli geliri düzeyini %0,314 artıracığı öngörülmektedir (Bal vd., 2016).

Küreselleşen günümüz dünyasında, birçok ülke için turizm, bacasız sanayi olarak görülüp teşviklerle ekonomi içinde güçlendirilmesi hedeflenmektedir. Bu durum içerisinde olan ülkelerden bir tanesi de Türkiye'dir (Çelik vd., 2013). Turizm, Türkiye ekonomisi içerisinde 57 alt sektöründen biri olup, istihdamı artırma, gelir sağlama, iç ve dış borç yükünü azaltma, ödemeler dengesine katkıda bulunma ve refah düzeyini yükseltme gibi önemli katkılarıyla dünya genelinde önemli bir itici güçtür. Ancak, sosyal ve politik istikrarsızlıklara ve ekonomik dalgalanmalara karşı yüksek risk taşıyan ve tüm etkileri olumlu olmayan turizm sektörünün dikkatli bir şekilde yönetilmesi gerekmektedir (Ayaz, 2016).

Dış Ticaret

Mal, hizmet ve teknoloji taleplerini karşılama adına günümüz dünyasında birçok ülke birbirleriyle iletişim kurmakta ve ihtiyaç fazlası mal ve hizmetlerini satmaktadır. Bu süreçte bir ülkenin başka bir ülkeden mal satın alması "ithalat", mal satması ise "ihracat" olarak kabul edilmektedir. Ticari niyetle gerçekleştirilen bu mal ve hizmet alışverişi aynı zamanda uluslararası alanda "dış ticaret" olarak adlandırılmaktadır. Dış ticaretin, bireylerin refah düzeyini artırmadaki rolüne dikkat çekilmekte ve ihracat ve ithalat arasındaki mali büyüklük farkının pozitif olması beklenmektedir (Bozkurt, 2021).

Birçok akademisyene göre dış ticaret, ülkelerin atıl kaynakları değerlendirmede önemli bir Pazar fırsatı olup ülkede ekonomik büyümeyi hızlandıran ve kalkınmayı destekleyen etkili bir faktördür (Kutlu ve Başar, 2006). Dış ticarete temel hedef; iç piyasada bulunmayan veya yüksek maliyetli olan mal ve hizmetlere erişim sağlamak ve iç piyasadaki fazla mal ve hizmetleri dış piyasalarla buluşturmaktır. (Ağsakal ve Baral, 2016). Bireylerin ihtiyaç ve gereksinimlerini karşılamada önemli bir rolü bulunan dış ticaretin küresel ekonomiler için askeri, siyasi ve sosyal yapıyı etkileme potansiyeli de bulunmaktadır (Bozkurt, 2021).

Küreselleşmenin etkisiyle yakınlaşan pazarlar, uluslararası ticaret faaliyetlerini artırmaktadır. Bu durum uluslararası turizm hareketlerinin artmasına da yol açmaktadır. Uluslararası turizm faaliyetlerinin gelişmesi ise ekonominin doğal yapısı içinde uluslararası ticaretin artmakta ve ortaya çıkan turizm hareketliliği dünya ticaretinin yaklaşık %10'unu oluşturmaktadır. Bu anlamda turizm ile uluslararası ticaret, finans, büyüme ve kalkınma alanlarındaki çalışmalar önemli çıktılardır (Eilat ve Einav, 2004).

Tüm ekonomilerde turizm gelişimi için hayati bir öneme sahiptir. Çünkü turizm gelişiminin sonucunda ülkeye giren döviz miktarı artar, dış ticaret dengesi olumlu yönde etkilenir, cari denge ve cari açıklar düzeltilir. Bununla birlikte, finansal sızıntılar, alt yapı maliyetlerinin yüksekliği ve ekonomik bağımlılık turizmin olumsuz etkileri arasındadır. Bu nedenle, ülkeler için kritik bir göstergesi olan "dış ticaret dengesi", turizm gelirlerinin doğrudan etkisi altındadır. Bu denge, ihracat kaynaklı döviz girdileri ile ithalat kaynaklı döviz çıkışları arasındaki farkı ifade eder (Girgin 2019; Cinel, Yolcu 2021).

Uluslararası turizm ve ticaret arasındaki güçlü ilişkiyi somut olarak 1950- 2000 yılları arasında görmek mümkündür. 1950 yılında 25 milyon olan turist sayısı, 2000 yılında yaklaşık 700 milyona yükselmiş ve Dünya Ticaret Örgütü verilerine göre dünya genelindeki mal ticareti, kişi başına 44 Dolardan 1200 Dolara çıkararak önemli ölçüde artmıştır. Bu bağlamda, uluslararası turizm ve ticaret arasındaki nedensel ilişkinin incelenmesine olan ilgi artmaktadır (Fisher ve Alana 2009).

Garidzirai (2022) tarafından gerçekleştirilen araştırmada Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin'de uluslararası turizmin uluslararası ticaret üzerindeki etkileri incelenmiş ve turizmin dış ticarete önemli bir katkı sağladığını ve uluslararası turist sayısındaki artışın mal ve hizmet tüketimini artırarak yerel ülkedeki ihracat miktarını artırdığı tespit edilmiştir.

Ödemeler Dengesi

Genel olarak ödemeler dengesi, bir ekonomide yerleşik kişiler (Genel Hükümet, Merkez Bankası, bankalar, diğer sektörler) ile yerleşik olmayan kişiler arasındaki tüm ekonomik işlemleri belirli bir zaman dilimi için sistematik olarak kaydeden istatistiksel bir tablodur (<https://www.tcmb.gov.tr>).

Ödemeler dengesi, ülkelerin belirli bir dönemdeki tüm uluslararası para işlemlerini izlemek için kullandıkları yöntem olup genellikle her çeyrekte ve her takvim yılında hesaplanır. Hem özel hem de kamu sektörü tarafından gerçekleştirilen tüm işlemler, bir ülkeye ne kadar para girip çıktığını belirlemek için ödemeler dengesi hesabına katılır. Bir ülke sakinleri tarafından yapılan tüm uluslararası finansal işlemlerin kaydı olan ödemeler dengesi; cari işlemler hesabı, sermaye hesapları ve finans hesapları olmak üzere üç ana başlık altında toplanır. Cari işlemler, bir ülkeye mal ve hizmet giriş ve çıkışlarını izlemek için kullanılır. Sermaye hesabı, uluslararası sermaye transferlerinin kayıt altına alındığı hesaptır. Finansal hesapta ise işletmelere, gayrimenkullere, tahvillere ve hisse senetlerine yapılan yatırımlarla ilgili uluslararası para akımları belgelenir. Ödemeler dengesi, bir ekonominin dünyanın geri kalanıyla olan işlemlerine bakar ve ekonomi sağlığının önemli bir göstergesidir (<https://www.investopedia.com>). Mal ve hizmet, yatırım ve transfer dengesi toplamından oluşan ödemeler dengesinde mal ve hizmet ihracatı ile diğer döviz kazandırıcı işlemlerin, mal ve hizmet ithalatı ile diğer döviz çıkışı gerektiren işlemlerden düşük olması durumunda cari işlemler dengesi açığı ortaya çıkar (Türkmen 2018).

Turizmin ödemeler dengesine katkısı, önemli ekonomik faydalarından biri olarak gösterilmektedir. Ticaret göstergeleri, ülkelerin turizm dengelerinin istikrarına göre ampirik olarak sınıflandırılmasına olanak sağlar (<https://geografija.pmf.unsa.ba>). Uluslararası dış aktif turizm bağlamında ihracat gelirlerinde artış olacağından ödemeler dengesinde hizmetler kaleminde pozitif bir değişim ortaya çıkar. Bununla birlikte bir turizm ülkesinde ithalat eğiliminin önüne geçilemez ve ülke vatandaşları ülke dışına seyahat ederse çarpan etkisi nedeniyle ekonomideki gelir düşük seviyelerde seyrederek (Bozkurt, 2021).

Yöntem

Bu çalışmada Türkiye'deki 2000-2022 dönemine ait dış ticaret ve ödemeler dengesi verileri baz alınmakta ve turizm sektörünün gelişimine yönelik bir içerik analizi yapılmaktadır. Bir nitel araştırma yöntemi olan içerik analizi, doküman, metin ve diğer materyalleri belirli kurallar çerçevesinde örnekleme, kodlama, kategorize etmeyi amaçlayan bir tekniktir (Metin ve Ünal 2022). İçerik analizi sürecinde aşamalar; araştırma sorusu, örneklem, analiz birimleri ve kategorilerin belirlenmesi, kodlama ve güvenilirlik olarak öngörülmektedir (Harris, 2001). Bu aşamalar perspektifinde bu çalışma için araştırma sorusu "Türkiye'ye ait dış ticaret ve ödemeler dengesi verilerinde turizmin katkısı" olarak belirlenmiştir. Örneklem; 2000-2022 döneminde ait dış ticaret ve ödemeler dengesi verileri kabul edilmiştir. Analiz birimleri olarak ise Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Türkiye Seyahat Acentaları

Birliği (TÜRSAB) istatistiki verileri esas alınmıştır. Kodlamalar; turizm gelirlerinin GSMH, dış ticaret ve ödemeler dengesi üzerine yapılmıştır.

Bulgular

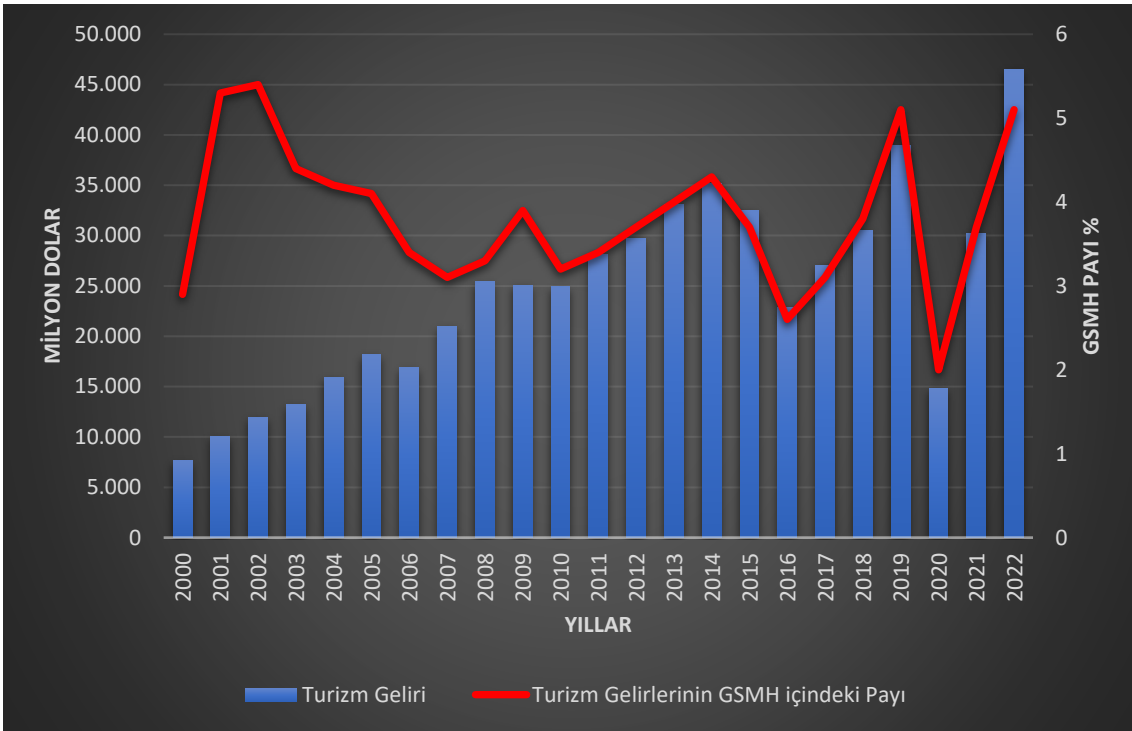
Bir ülkedeki vatandaşlarının bir yıl içerisinde ürettikleri toplam mal ve hizmetlerin, belli bir para birimi karşılığı olarak gösterilen GSMH (Gayri Safi Milli Hasıla), kapsamında Türkiye turizminin 2000-2022 döneminde GSMH içindeki payına ilişkin veriler Tablo 1 ve Grafik 1’de gösterilen biçimde tespit edilmiştir.

Tablo 1. Türkiye Turizm Gelirleri ve GSMH İçindeki Payı

Yıllar	Turizm Geliri (milyon \$)	Turizm Gelirinin GSMH İçindeki Payı (%)
2000	7.636	2,9
2001	10.066	5,3
2002	11.900	5,4
2003	13.203	4,4
2004	15.887	4,2
2005	18.153	4,1
2006	16.850	3,4
2007	20.942	3,1
2008	25.415	3,3
2009	25.064	3,9
2010	24.930	3,2
2011	28.115	3,4
2012	29.689	3,7
2013	33.073	4,0
2014	35.137	4,3
2015	32.492	3,7
2016	22.839	2,6
2017	27.044	3,1

2018	30.545	3,8
2019	38.930	5,1
2020	14.817	2,0
2021	30.173	3,7
2022	46.477	5,1

Kaynak: <https://yigm.ktb.gov.tr> adresinden uyarlanmıştır.

Grafik 1. Türkiye Turizm Gelirleri ve GSMH İçindeki Payı Grafiği

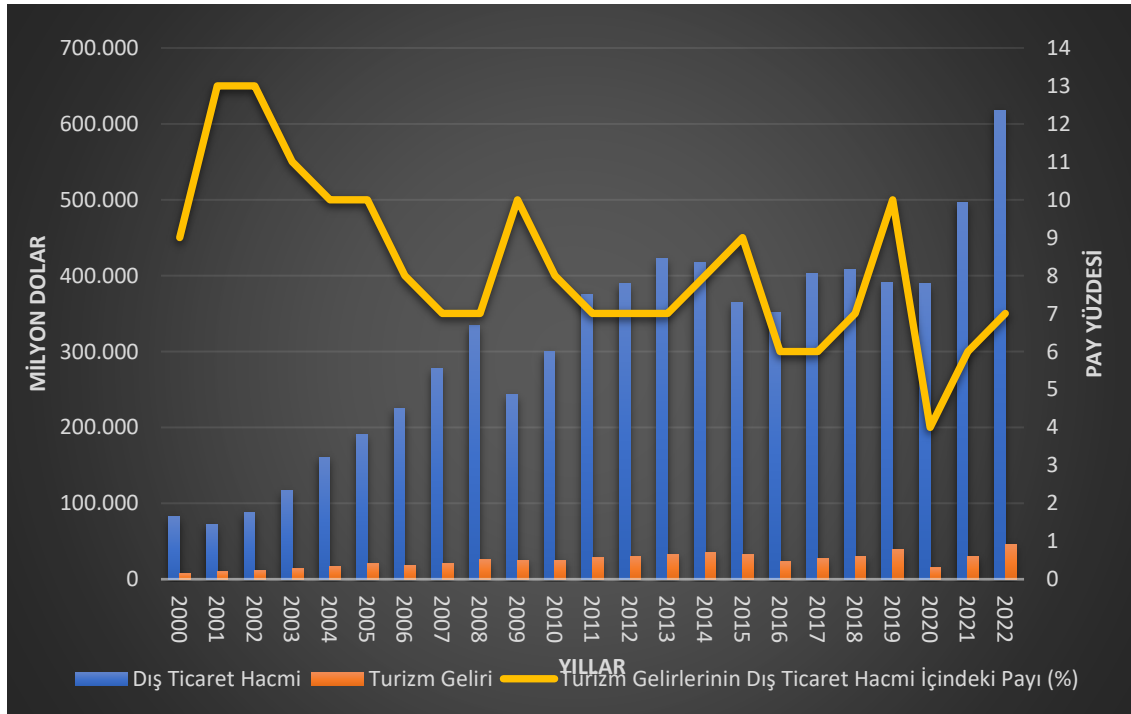
Tablo 1 sonuçları incelendiğinde turizm gelirlerinin GSMH içerisindeki en düşük olduğu yıl 2000 yılı olup, 2002 yılı ise en yüksek yıl olmuş, tüm yıllar için turizm gelirlerinin ortalama GSMH içindeki payı ise %3,81 olarak hesaplanmıştır. Turizm gelirlerinin GSMH içerisindeki dağılımına ilişkin Grafik 1 oluşturulmuştur.

Bir ülkenin başka bir ülkeden mal alması ve başka bir ülkeye mal satması ile ilişkilendirilen dış ticaret kapsamında Türkiye turizmi gelirlerinin dış ticaret hacmine yansımaları Tablo 2 ve Grafik 2'de gösterilen biçimde tespit edilmiştir.

Tablo 2. Turizm Gelirlerinin Dış Ticaret Hacmi İçindeki Payı

Yıllar	Dış Ticaret Hacmi (Milyon \$)	Turizm Geliri (Milyon \$)	Turizm Gelirlerinin Dış Ticaret Hacmi İçindeki Payı (%)
2000	82,276	7.636	9
2001	72,733	10.100	13
2002	87,612	11.900	13
2003	116,591	13.854	11
2004	160,706	17.076	10
2005	190,250	20.322	10
2006	225.110	18.593	8
2007	277.335	20.942	7
2008	333.991	25.415	7
2009	243.071	25.064	10
2010	299.427	24.930	8
2011	375.749	28.115	7
2012	389.007	29.689	7
2013	422.302	33.073	7
2014	417.646	35.137	8
2015	364.601	32.492	9
2016	351.435	22.839	6
2017	403.209	27.044	6
2018	408.320	30.545	7
2019	391.177	38.930	10
2020	389.153	14.817	4
2021	496.639	30.173	6
2022	617.879	46.284	7

Kaynak: <https://evds2.tcmb.gov.tr> ve <https://www.tursab.org.tr> den uyarlanmıştır.

Grafik 2. Türkiye Turizm Gelirlerinin Dış Ticaret Hacmi İçindeki Payı Grafiği

Tablo 2 sonuçları incelendiğinde turizm gelirlerinin dış ticaret hacmi içerisindeki en düşük olduğu yıl 7.636 milyon ile 2000 yılı olup, 2022 yılı ise 46.284 milyon dolar ile en yüksek yıl olmuştur. Bununla birlikte turizm gelirlerinin dış ticaret hacmine en çok katkı sağladığı yıllar ise 2001 ve 2002 yılları olmuştur. Bu yıllarda turizm gelirlerinin dış ticaret hacmine oranı %13'e ulaşmıştır. Bu durum Türkiye'deki 2001 ekonomik krizi ve yaşanan devalüasyonla ilişkili olduğu düşünülebilir. Benzer şekilde 2009 ve 2019 yıllarında turizm gelirlerinin dış ticaret hacmine oranı %10 seviyelerine çıkması da 2008 ve 2018 yıllarında yaşanan kriz ve gerçekleşen devalüasyonlarla ilişkilendirilebilir. Tüm yıllar için turizm gelirlerinin ortalama olarak dış ticaret hacmine katkı oranı %8,26 olarak hesaplanmıştır. Turizm gelirlerinin dış ticaret hacmine katkısına ilişkin Grafik 2 oluşturulmuştur.

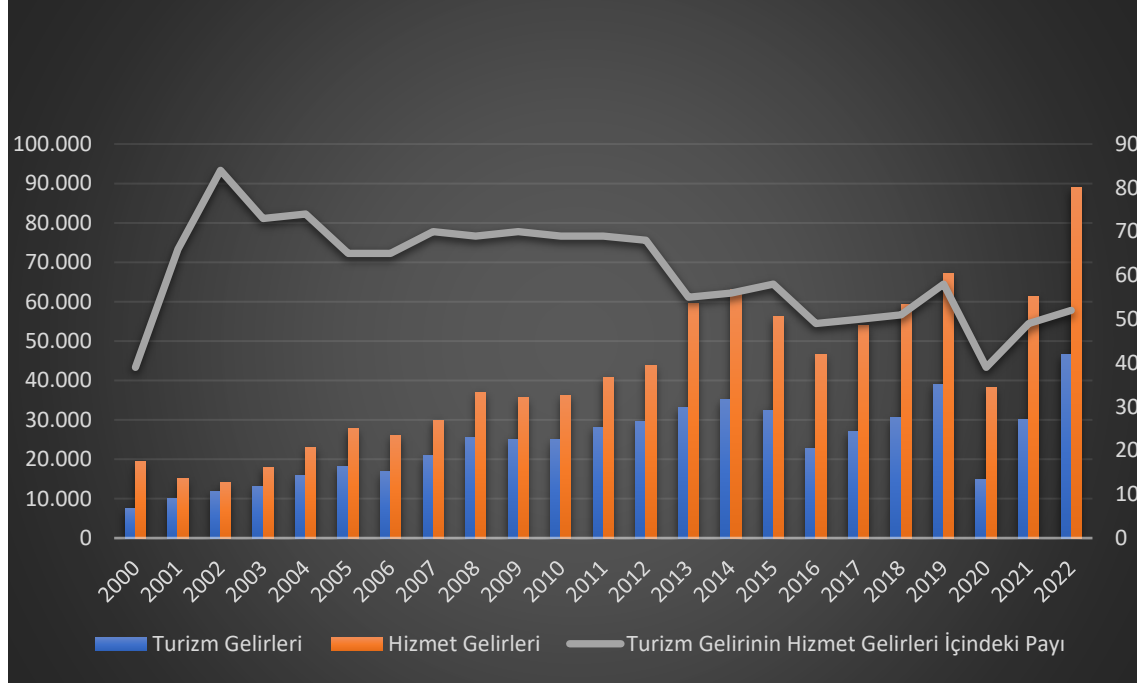
Bir ülkenin belirli bir dönemdeki tüm uluslararası para işlemlerini izlendiği ödemeler dengesi kapsamında Türkiye turizm gelir ve giderlerinin hizmet gelir ve giderleri içerisindeki yansıması Tablo 3 ve Tablo 4 ile Grafik 3 ve Grafik 4'te gösterilen biçimde tespit edilmiştir.

Tablo 3. Türkiye Turizm Gelirlerinin Hizmet Gelirleri İçindeki Payı

Yıllar	Turizm gelirleri (Milyon \$)	Hizmet gelirleri (Milyon \$)	Turizm Gelirlerinin Hizmet Gelirleri İçindeki Payı (%)
2000	7.636	19.365	39
2001	10.066	15.122	66
2002	11.900	14.045	84
2003	13.203	17.969	73
2004	15.887	23.066	74
2005	18.153	27.814	65
2006	16.850	26.036	65
2007	20.942	29.909	70
2008	25.415	36.940	69
2009	25.064	35.627	70
2010	24.930	36.188	69
2011	28.115	40.848	69
2012	29.689	43.908	68
2013	33.073	59.634	55
2014	35.137	63.121	56
2015	32.492	56.187	58
2016	22.839	46.698	49
2017	27.044	53.971	50
2018	30.545	59.341	51
2019	38.930	67.217	58
2020	14.817	38.243	39
2021	30.173	61.364	49
2022	46.477	88.950	52

Kaynak: <https://evds2.tcmb.gov.tr> ve <https://yigm.ktb.gov.tr> den uyarlanmıştır.

Tablo 3 sonuçları incelendiğinde turizm gelirlerinin hizmet gelirleri içerisindeki payının en düşük olduğu yıl en düşük olduğu yıl %39 ile 2000 yılı olup, 2002 yılı ise %80 oranla en yüksek yıl olmuştur. Tüm yıllar için turizm gelirlerinin ortalama olarak hizmet gelirlerine katkı oranı %60,78 olarak hesaplanmış ve turizm gelirlerinin hizmet gelirlerine katkısına ilişkin Grafik 3 oluşturulmuştur.

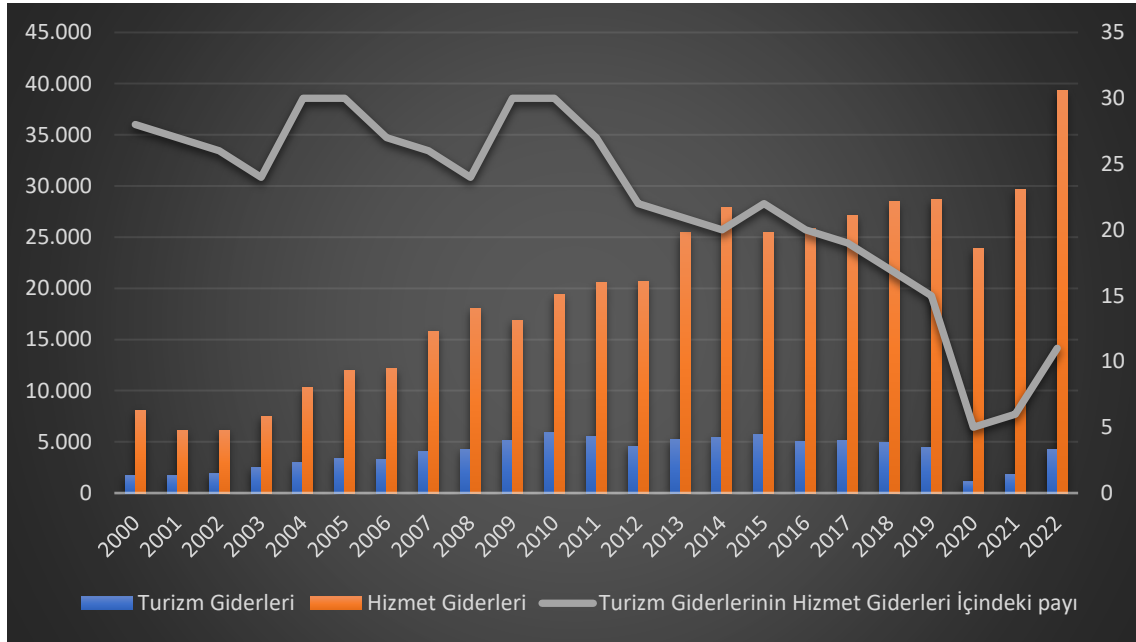
Grafik 3. Türkiye Turizm Gelirlerinin Hizmet Gelirleri İçindeki Payı Grafiği

Tablo 4. Türkiye Turizm Giderlerinin Hizmet Giderleri İçindeki Payı

Yıllar	Turizm Giderleri (Milyon \$)	Hizmet Giderleri (Milyon \$)	Turizm Giderlerinin Hizmet Giderleri İçindeki Payı (%)
2000	1.711	8.088	21
2001	1.738	6.067	29
2002	1.880	6.146	31
2003	2.524	7.525	34
2004	2.954	10.334	29
2005	3.394	11.942	28
2006	3.270	12.132	27
2007	4.043	15.817	26
2008	4.266	18.032	24
2009	5.090	16.901	30
2010	5.874	19.443	30
2011	5.531	20.560	27
2012	4.593	20.682	22
2013	5.253	25.500	21
2014	5.470	27.881	20
2015	5.698	25.500	22
2016	5.049	25.805	20

2017	5.137	27.148	19
2018	4.896	28.453	17
2019	4.403	28.657	15
2020	1.104	23.884	5
2021	1.851	29.707	6
2022	4.276	39.285	11

Tablo 4 sonuçları incelendiğinde turizm giderlerinin hizmet giderleri içerisindeki payının en az olduğu yıl en düşük olduğu yıl %5 ile 2020 yılı olup, 2003 yılı ise %34 oranla en yüksek olduğu yıl olmuştur. Tüm yıllar için turizm giderlerinin ortalama olarak hizmet giderleri içindeki payı %22,34 olarak hesaplanmış ve turizm giderlerinin hizmet giderlerine dağılımına ilişkin Grafik 4 oluşturulmuştur.

Grafik 4. Türkiye Turizm Giderlerinin Hizmet Giderleri İçindeki Payı Grafiği

Türkiye turizminin ödemeler dengesi üzerinde net katkısı; turizm gelirlerinin ortalama olarak hizmet gelirlerine katkı oranı olan %60,78'den turizm giderlerinin ortalama olarak hizmet giderleri içindeki payı olan %22,34 oran düşülerek %38,44 olduğu söylenebilir.

Sonuç

Dünya Turizm Örgütü (UNWTO), turizmin sosyoekonomik büyümeye, istihdam yaratmaya, kalkınmaya, çevrenin korunmasına, kültürel zenginleşmeye ve uluslararası anlayışa katkısını en üst düzeye çıkarmaya çalışırken, gelişmekte olan ülkelere özel önem vererek olumsuz sosyal ve çevresel etkileri en aza indirmeye rekabetçiliği ve sürdürülebilirliği teşvik etmeye odaklanmaktadır. Ayrıca turizm sektörünün ekonomideki diğer sektörlerle olan bağlantıları ve seyahat edenlerin, hizmetlerin, malların ve doğrudan yabancı yatırımların akışını yöneten farklı çerçeveleri tam olarak hesaba katan Turizm İhracat Stratejileri etrafında güçlü ve koordineli eylem gerektirdiğini öne sürmektedir. Uluslararası Ticaret Merkezi ise uluslararası politika

bağlamı, hükümet eylemleri ve turizm sektöründeki özel aktörlerin kesiştiği kritik konulardaki tamamlayıcı uzmanlığa dikkat çekmektedir (UNWTO, 2015).

Türkiye’de turizm sektörün 2000-2022 yılları arasındaki GSMH, dış ticaret ve ödemeler dengesi üzerindeki etkisini ortaya koymak ve sektöründeki değişimleri görmek amacıyla gerçekleştirilen bu çalışma sonuçlarında görülmüştür ki Türkiye turizminin son 23 yılında turizm gelirlerinin GSMH’ya %3,81, ödemeler dengesine %38,44 ve dış ticaret hacmine %8,26 katkı sağlamıştır. Socher (1986) göre uluslararası ticaret kapsamında toplam mal ve hizmet alışverişinde turizmin ortalama payının kabaca %10’a yakın olması beklenmekte ve İspanya veya Avusturya gibi bazı turizm ülkelerinde bu oranın daha yüksek çıkması gerektiği düşünülmektedir. Bu perspektifte Türkiye turizminin %8,26 ile bu ortalamaya yaklaştığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte dünyanın önemli destinasyonları arasında yer alan Türkiye’de bu oranın %10’unun üzerine çıkartılması için çalışılmalıdır. Bu süreçte bu çalışma bulgular ve çalışmada oluşturulan çıktılar, Türk turizm sektöründeki değişimlerin yansımalarını bütüncül olarak tablo ve grafiklerde gözlemleme adına önemli görülebilir ve turizm politikası karar vericilerine gelecekte gerçekleştirecekleri eylemlerde tamamlayıcı rol üstlenebilir.

Kaynakça

- Ağsakal, A. ve Baral, G. (2016). Dış ticaret işlemlerinin TMS 21 kur değişim etkileri standardına göre muhasebeleştirilmesi. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(2), 262-277.
- Ayaz, N., (2016). Ekonomik krizlerin turizm sektörüne olan etkileri üzerine bir inceleme. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(59), (1360-1371).
- Bal, H., Akça, E. E., & Bayraktar, M. (2016). The contribution of tourism to economic growth: A research on the Turkey. *Journal of Academic Approaches*, 7(1), 1-20.
- Baldemir, E. ve Kurnaz, H. A. (2013). İlçelerin turizm potansiyellerinin analitik hiyerarşi yöntemi ile sıralanması: Muğla örneği. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (30), 51-67.
- Bozkurt, K. (2021). OECD ülkelerinde uluslararası turizm harcamalarının dış ticaret hacmine etkisi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.
- Cinel, E. A., & Yolcu, U. (2021). Türkiye’deki turizm gelirlerinin dış ticaret dengesi üzerindeki etkisi: farklı yapay sınır ağları ile elde edilen öngörülerin karşılaştırılması. *Journal of Social Sciences And Education*, 4(1), 98-118.
- Çelik, A. K., Özcan, S., Topcuoğlu, A., & Yıldırım, K. (2013). Effects of the tourism industry on the balance of payment. *Anatolia-An International Journal of Tourism and Hospitality Research*, 24(1), 86-90.
- Eilat, Y., & Einav, L. (2004). Determinants of international tourism: a three-dimensional panel data analysis. *Applied Economics*, 36(12), 1315-1327.

- Fischer, C., & Gil-Alana, L. A. (2009). The nature of the relationship between international tourism and international trade: The case of German imports of Spanish wine. *Applied Economics*, 41(11), 1345-1359.
- Garidzirai, R. (2022). The role of international tourism on foreign trade in the BRICS nations. *Cogent Social Sciences*, 8(1), 2076792.
- Girgin, E. (2019). Turizm gelirleri ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye örneği. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Harris, H. (2001). Content analysis of secondary data: A study of courage in managerial decision making. *Journal of Business Ethics*, 34(3), 191-208.
- Kement, Ü., Uslu, A. ve Kement, A. (2016). Turizm sektörünün ödemeler dengesine etkinin incelenmesi. 1. *Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu*, 13-15 Ekim, Elazığ.
- Kutlu, E. ve Başar, B. (2006). İhracatta taşıma ve taşıma maliyetler. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (32), 102-111.
- Metin, O. ve Ünal, Ş. (2022). İçerik Analizi tekniği: İletişim bilimlerinde ve Sosyolojide doktora tezlerinde kullanımı. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 273-294.
- Socher, K. (1986). Tourism in the theory of international trade and payments. *The Tourist Review*, 41(3), 24-26.
- Türkmen, N. C. (2018). Türkiye'nin cari işlemler hesabı açıklarını belirleyen etmenlerin tespiti. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 530-543.
- UNWTO (2015). *Tourism and Trade: A Global Agenda for Sustainable Development*. Geneva: ITC/UNWTO, Doc. No. SC-15-335.E.
- Vujovic, S., Macura, R., & Kostić-Novaković, R. (2013). Impact of tourism on balance of payments and gross domestic product. [Online] https://www.researchgate.net/publication/280566344_IMPACT_OF_TOURISM_ON_BALANCE_OF_PAYMENTS_AND_GROSS_DOMESTIC_PRODUCT [Erişim Tarihi: 01.11.2023].
- <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket> [Erişim Tarihi: 14.02.2024].
- https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket/#collapse_36 [Erişim Tarihi: 17.02.2024].
- <https://geografija.pmf.unsa.ba/jthm/files/izdvojeni/RADOVI%20JTHMC%20BR%205.pdf> [Erişim Tarihi: 23.07.2024].
- <https://www.investopedia.com/insights/what-is-the-balance-of-payments/> [Erişim Tarihi: 23.07.2024].

<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/586dbab2-cfc2-421e-998e-b6efc921f433/BOPMetadata.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-586dbab2-cfc2-421e-998e-b6efc921f433-oqj0N.5#:~:text=Data%20description%3A%20In%20general%2C%20the,for%20a%20specific%20time%20period.> [Erişim Tarihi: 23.07.2024].

<https://www.tursab.org.tr/turizm-geliri/ithalat-ihracat-icindeki-payi-2022> [Erişim Tarihi: 24.02.2024].

<https://www.tursab.org.tr/turkiye-turizm-istatistikleri/turizm-geliri> [Erişim Tarihi: 21.02.2024].

<https://yigm.ktb.gov.tr/TR-249709/yillik-bultenler.html> [Erişim Tarihi: 01.03.2024]